

Piše: Saša Potočnjak, prof.

RAPSKI ŽIVOT ŽIVOTINJA

Pojam kulture ne odnosi se samo na umjetnost i znanost. Kultur(al)na povijest nije određena samo literarno-umjetničkim obrascima već ju određuje i svakodnevni život njezinih stvaratelja. Otok Rab i njegove stanovnike kroz povijest je moguće sagledati i kroz tzv. *svjetovna dobra* koja također pridonose i osmišljavaju rapski kulturni identitet. Povijest prehrambenih i higijenskih navika stanovnika, povijest zanata i trgovačkih praksi, popularna kultura, povijest tehničkih procesa, povijest bolesti i zaraza, povijest kriminaliteta, nasilja i krađa, hereze i praznovjerja, povijest društvenih skupina, mentaliteta ili politike čine tzv. malu tradiciju koja se nerijetko marginalizira i suprotstavlja velikim povijesnim naracijama.

Širok krug nasljeđenih *artefakata* kao što su alati i alatke, kuće, kuhinjski recepti, vrste jela i načini njihove pripreme kulturna su dobra, koja čine rapski identitet (rapska torta, 'muštačoni', sočivo). Malu tradiciju čine i povijesti *djelovanja* kao što su povijest razgovora, čitanja ili igranja (primjerice povijest rapske fjere, viteških igara). Portret rapskoga identiteta nemoguće je rekonstruirati bez malih 'priča' – bez povijesti svakodnevice Rabljana.

GLAD I BOLEST, MISERABILI I PRIVILEGIRANI – ŽIVOT LJUDI I ŽIVOTINJA

Otok Rab je prema pojedinim arhivskim izvorima 1450. imao 350 obitelji odnosno 2450 stanovnika. Iz jedne tužbe (I., 23/3) rapskih pučana duždu na plemiće, saznajemo da su se pašnjaci iznajmljivali na 10 godina po cijeni od 3000 libara *de piccoli*, međutim bili su nepravedno raspodjeljeni. Navodi se da u rapskoj općini ima 15 'posta' (mjesto gdje blago pase) na kojima živi 30 000 životinja. Pučanima kojih je bilo oko 300, dana su 3 slabija 'posta' dok je 40 gradskih plemića dobilo preostale. U toj su diobi zakinuti pučani te su primorani višak životinja prodati plemićima, ući s njima u zadrugu ili prodati mesarima za hranu. Tužba je rješena povoljno, no samo zato jer je stanje općenito bilo jadno zbog kuge koja je 1456. izbila već treći put. *Otok Rab baci kuga u dezolatno stanje. Građani i kler umaknu iz grada. Presta život. Utrne trgovina. Prestane navigacija. Kuga skoro depopulira Rab. Strašna pošast utrne svađe između pučana i plemstva.* (fra O. B., I., 22/10)

Već 1501. u glagoljskom Klimantovićevu zborniku bilježi se silna glad na Rabu. U izvorima iz 1600. navedeno je da su na Rabu ljudi radi gladi primorani jesti želud (žireve) pa rapski knez odlučuje da se žirevi ne smiju sakupljati za životinje već *per il vitto humano*. Od žireva se pravio kruh te su 1664. zabranili sijek šume kako bi ih bilo što više. Iste je godine bura uništila žito i vinograde pa je život postao još i teži. Općinsko vijeće navodno je odlučilo prodati drveno brodovlje i kupiti narodu hranu (III., 148). Za palaču Njegova Veličanstva je 1691. određen sijek dijela šume u Kalifrontu. Rapsko vijeće objašnjava da valja sjeći drugdje jer ondje to znači uništenje: *Želud služi ne samo za hranu životinja, nego dapače 'a persone miserabili' (...)* (III., 182). Iz 1828. navodi se apel župnika u Loparu koji se ne usuđuje vršiti crkvene funkcije jer svako malo *pade po koja osoba u nesvjesticu od glada, a pošto im se ne može pomoći, mora da umru!* (III., 532). Rabu je 26 godina kasnije zaprijetila suša; općina se obratila provokaru: *Moli da obodri svećenike, neka i dalje sa narodom mole.* (III., 666). U takvim povijesnim okolnostima upravo su životinje bile pravo blago.

SVINJE PATROLIRAJU PO GRADU RABU!

(fra O. B., III., 1807, 19/12, 409)

U arhivskim bilješkama prije 19. stoljeća vijesti o blagu se javljaju sporadično. Obično se spominje samo određena vrsta životinje. O praksi držanja svinja u Kalifrontu prva zapisana vijest je iz 1577. (27/1) kada je Matej Bačić dao na čuvanje *žensku svinju* Nikolini Zmaić. Naime, svinja

je iščezla, ali se ne zna kako, pa su se nagodili da će o Božiću Matej dobiti polovicu svinje od 2 godine i 1 prašćića. U kasnije doba bilo je problema sa svinjama koje su navodno 'landrale' po otoku rujući zemlju, pa im je zabranjen pristup na Sorinj i u Barbat. (1760.; 30/1). Štoviše, 1807. je pod ložom i gradskim vratima od Varoša proglašena *intoleranca* prema *gli animali suini* (svinje) pa je određeno da svatko može ubiti svinju koju zatekne da 'patrolira' po Gradu ili u Komrčaru. Tko je ubije, njegova je, a vlasnik neće dobiti odštetu. Ukoliko svinju nitko ne ubije, vlasnik će platiti 2 forinta.

Na Rabu je početkom 19. stoljeća navodno bilo oko 2000 svinja, a od davnine je općina običajno dopuštala da se svinje dovedu u Kalifront kako bi se otustile. Da je to bila praksa svjedoči i tužba Barbačanina Šime Franka na Dražane i Kamporce kako su dognali ondje i svinje koje im služe za napredak, pa on ne može razdvojiti i ubiti svoje. Općina je poslala pandure da naprave red! Međutim, krajem stoljeća su svinje iščezle iz Kalifronta, a posljednji spomen prema pripovijedanju Frana Vidasa (Gušćića) i bilježi fra Odorika Badurine sjećanje je na veliku bitku svinja i pasa. Naime, 1887. su rapski lovci iz Grada pošli u Kalifront u lov. *Psi napali na svinje... Svinje se frontirale na samobranu! Nastala borba, rat, vika, lavež pasa, tuljenja svinja! Krika napadnutih debelokožaca alarmilara sve svinje u okolici i domalo eto oko 100 svinja na bojištu! Kosovo polje za pse! Svi su psi poklati! Lovci nemoćni... Pucati nesmiju u tuđe svinje, nego od straha, da se ne okrene fronta tih "veprova" na njih, poput mačaka popeli se na stabla! Tek u kasnoj noći, kada su se sa razbojišta razišle svinje, uspjelo je lovcima tiho tiho bez lova i pasa, da umaknu u grad!*

DEPORTACIJA KOZA NA GOLI!

(fra O. B. III., 30/6, 644)

Na zlu glasu na Rabu su bile i koze, posebno radi šuma pa su se protiv koza često dizale 'optužbe' da bi ih se u 19. stoljeću svelo na minimum. Od ranijih vijesti o kozama je riječ uglavnom u kupoprodajnim ugovorima, primjerice 1442. izvršena je prodaja 400 ovaca i 100 koza. Prema podatku iz 1453. kada Nicolaus de Scaffa prodaje svoje koze, svaku za 30 soldi, možemo zaključiti o njihovoj tržišnoj cijeni te o vrijednosti imetka pojedinih plemića koji su svoje ovce i koze davali na ispašu. Primjerice Jura de Conciza de Arbo 1460. *ad pasculandum* daje u Novalju 101 ovcu i 83 koze. Broj koza se s vremenom počeo povećavati, a prve evidentirane 'probleme' koze stvaraju 1582. kada je zabilježeno da 200 koza 'landra' po Dolinu.

U Kneževom dvoru se 1714. raspravljalo o kozama. Učinile su ogromnu štetu u Barbatu, posebno po vinogradima. Zaključilo se sve koze Barbata prevesti na Dolin na 10 godina. Vlada 1762. pak naređuje smrt kozama, ali je morala opozvati mandat, naime, koze su bile prava pošast za šume pa je donesena naredba da se u roku od 3 mjeseca sve koze

ce fra quelle Po... zibonori inventati...
 dalla parte degli Aufracci i Barba Carlo d'Harrach, e Gio-
 corno Eldough, e per la Republica Carolano Giustiano,
 ed Antonio Pruli, ambascie Cavalieri, e Procuratori di San
 Marco

A R B E.

Quella è minore di circuito di tutte l'altre, mentre non si
 estende in lunghezza più di miglia venti da Sargino alla Punta
 di Gria, in larghezza miglia tre da Levante, ov'è più ri-
 stretta, e miglia otto a Ponente, ove la dilatanza i tre Seni di
 Campora, Valle S. Pietro, e Leparo. Fu da Plinio chiama-
 ta *Arbe*, dal Mare la dicitura *Arbe*, e vogliono alcuni, che To-

ce era anch'ora in un tempo, e Legumi len-
 za che ne sopravanti al confino. Gli Scogli *Errento*, e *Golia*
 sono ricchi di Conigli, e di grossi Cotorni. Il Mare li provvede
 abbondantemente di Pecci, ma di Sgombri particolarmente in
 tanta quantità, che falati riempiono gli Stati Pontifici, e al-
 tri vicini, Polpi, che feccati, e fiamati foderano gli Aufracci,
 e Tonnina, che falata in varj Paesi si trafuorne. La Città fu-
 tuata nella Valle di Campora è piantata, come si è accenna-
 to, sopra un vago Promontorio, il quale tiene la figura d'
 una Galeazza, la cui Poppa, parte più larga, è à Maglio, lo
 sperone à Scirocco, ove finisce ristretta con tre Alberi, che
 legno i tre Campanili, cioè il Maggiore della Cattedrale,
 verto protra, nel mezzo quello delle Monache di S. Andrea, ed
 il terzo de' Padri Minori. Comenzano di S. Francesco varj Pog-

ubiju! Sva sela su se digla u obranu koza, pa je ta naredba o kozama suspendirana *per ora*. Riječima fra Odorika Badurine *Kozji je korjen među narodom po Rabu jak jednako kao i velebitska bura! A ti razvidi, kako je sada po Rabu s kozama! Na Pagu je posve u redu s njima.* (IV, 419, 1930, 2/12). I na koze je jednoč povedena hajka, naime, na koze su uvedene velike takse kako bi ih se rješilo, a postoji i odredba poglavarstva iz 1851. da se koze 'deportiraju' na Goli! (III., 30/6, 644). S vremenom se broj koza smanjivao, nije prepoznata njihova vrijednost, a stoljeće kasnije općina je oglasila naredbu više vlasti: *Radi ogromnih šteta koje nanose koze, otsele: svaki dimnjak može samo 1 kozu držati (...)* *Druge se mora ostraniti! Tko ne posluš, 500 D globe.*

NOĆU UKRADOŠE KRAVU!

(fra O. B., I., 1499.)

Osim bolesti i pošasti (kuga, kolera, malarija) te izdvajanja u ratne svrhe, na Rabu je problem bila i krađa življa jer je ono bilo vrijedno gospodarsko-ekonomsko dobro i često je platežna moć ovisila o broju posjedovanih glava. Rapskom kožaru ili klobučaru su tako noću lupeži 1499. ukrali kravu, uhvaćeni su i morali su je platiti. Međutim lopovi nisu uvijek bili pronađeni pa rapski knez 1636. izdaje dekret kako bi zaustavio sve učestalije krađe. Glavar u Supetarskoj Drazi 1672. referira knezu kako je pokradeno mnoštvo raznovrsnoga blaga. Tražeći po kućama, kod F. K. je pronašao jednu bijelu ovčju kožu bez ušiju i komad mesa, a zatim je u crkvi sv. Petra (sic!), skrivene ispod jednoga kamena pronašao glavu crne koze i 4 kuhane noge, a pokraj crkvenih vratiju kožu prekritu zemljom (Pro. Crim. A, III.). Lopovi su bili nemilo kažnjavani, pa je 1783. za krađu 5 ovaca I. Š. dobio kaznu poći na galiju 18 mjeseci gdje će mu noge biti vezane verigama, ako ju ne bude mogao izdražati onda će biti bačen u tamnicu na 2 godine. Ukoliko pobjegne, bit će izgnan 15 milja izvan granica rapske knežije na 3 godine. Žena i djeca rečenoga I. Š. plaćuci su došla moliti kneza za milost jer da ga je na krađu natjerala glad. Kazna za krađu namirnica, primjerice krumpira, bila je nešto blaža – 12 šiba! (1815.) Prizivno sudište iz Zadra je čak izradilo i statistiku prijavljenih krađa na Rabu od 1809. do 1819. Najviše su se krale ovce, a zabilježen je i slučaj krađe 1 svinje i 1 toro della stala.

TRŽIŠNA VRIJEDNOST

Jedna od boljih ilustracija tržišne vrijednosti življa podatak je o cijeni ropkinje na dubrovačkom tržištu u srednjem vijeku. Žene su bile nešto skuplje od muškaraca pa je tako ropkinja koštala 31 kozu s kozličima ili 260 kg janjetine (Horvat, J.). U rapskim je općinskim računima iz 1572. fra Odorik Badurina pronašao podatak o kupoprodaji ropkinje Helene iz Vrane za 22 dukata, što je tek 22% (sic!) od ukupne cijene koju je rapska katedrala 1598. platila u Veneciji za tabernakul (100 dukata). Rapski kupac je ropkinju oslobodio jer je bila krštena, a

dokora se i krizmala te je pohodila svetu misu. Od janjadi je Kaptol uzimao i decime. Iako se 1532. željelo prijeći na robno-novčanu razmjenu ostalo se na davanju u živinama pa je janjac (po glavi) vrijedio od 6 do 8 soldi. Osim životinja, posebnu vrijednost su imale i smokve. Jedan rapski plemić 1494. duguje za smokve čak 11 dukata (polu od cijene kupljene ropkinje!), a iz 1540. postoji podatak o podmirivanju dugovanja sa čak 2000 smokava.

'PLEMENITI' I 'PAŠČAD' – PROMJENA VRIJEDNOSTI

Od ostaloga blaga posebnu vrijednost je imao konj. Na Rabu se navodno spominju prvi put 1622. (A. Not. VII). Nad njima se strogo pazilo, a plemstvo ih je u 17. st. držalo u Komrčaru. Rabljani su 1812. dali 20 konja za francusku vojsku, i to dva iz Lopara, ostalih 18 sve od rapske gospode. Ujedno, u izviješćima je navedeno da nijedan konj nije bio po propisima već su odveć niski i miješanjem 'degenerirani'. Spominje se da je zadnjega konja imao rapski kapelan 1910. te da ga je prodao u Lošinj. Tada su se konji (ali i svinje) ponovno držali u Gradu. Od ostalih životinja spominje se 1839. primjerice 500 pčela, a psi se spominju 1854. naredbom po kojoj se uvodi taksa na pse. Dio novca je namijenjen za one koji će ubijati pašcad bez vlasnika!

Prema službenim podacima iz 1831. saznajemo da je najviše stanovnika imao Rab (993), a najmanje je stanovnika bilo u Barbatu (332). Rab je imao najveći prihod od vina (1600 bar. ven.) i ulja (10 bar. ven.), najmanje od vina Banjol (320), te Lopar od ulja (0). Najviše je bilo rapskih ovaca (6500), a najmanje kamporskih, no zato je u Kamporu bilo najviše magaraca (38) i svinja (150). Volova je bilo najviše u Drazi (132), a u Loparu koza (500). Rab i Mundanije su imali po jednu mulu, a konji su i dalje bili uglavnom u Rabu, njih 30. Brodova je u Rabu bilo 16, a po 2 u Loparu i Drazi. U ovom periodu početaka industrijalizacije promijenit će se i mjerne vrijednosti pa kao statistički podaci vrijede sasvim drugačiji pokazatelji. Tako kasnije statistike pokazuju da Grad nema volova, magaraca ni koza, međutim prednjači u broju konja (29), janjadi (3000) i posebice u broju činovnika – njih 11 naprama 2 do 3 drugdje.

Raslojenost rapskoga društva, različiti načini života, suprotnosti Sela i Grada prevladavane su zajedničkim interesima stanovništva, posebice živim blagom – pokazateljem ekonomsko-gospodarskoga prosperiteta Otoka. Pojedine su životinje bile 'privilegirane' dok su se na druge pokretale 'hajke', kao što ni svi dijelovi Otoka nisu posjedovali iste vrste. Životinje su bile važno i prehrambeno i ekonomsko dobro, kao i namirnice poput smokava, ulja i vina. S vremenom se poticao i uzgoj merinoga ovaca, svilenih buba, sadnja krumpira i duhana. Ukoliko bi se postigla dobra tržišna cijena, četverožoni stanovnici Otoka mogli su donijeti zaradu, prestiž, ugled i moć te pomiriti razlike. U takvom načinu života i leži vrijednost posebnosti lokalnih kultura i znanja – u njihovoj reakciji na globalizaciju.

